

proti oviram in idejam, ki spreminjajo, preobračajo utrjene znanstvene paradigme. Poezija je za Bachelarda tipična epistemološka ovira, ki človeka sili k razmišljanju in prebija monotonijo, s katero se sooča v vsakdanjem življenju. Bachelardov koncept epistemološke ovire v eksperimentalnih znanostih so v naslednjih obdobjih prevzeli mnogi avtorji, ki so njegovo teorijo še poglobili in razširili (na primer Louis Althusser in Thomas Kuhn). Bachelardovo delo tako, kljub razmeroma široki časovni razliki, ostaja še naprej aktualno in zanimivo. Svetu, ki je oropan velikih zgodb, ponuja priložnost in prostor, kjer je mogoče izoblikovati nove sanje in utopije, ki bi lahko pripomogle k reševanju problemov v družbi.

Boštjan Šaver

**Ulrich Beck: Družba tveganja. Na poti v neko drugo moderno. Ljubljana: Založba Krtina, zbirka Temeljna dela, 2001
364 strani (ISBN 961-6174-31-2), 4.320 SIT**

Najbolj odmeven prodor v zvezi s konceptualizacijo *tveganja* je na področju sociologije nedvomno uspel Ulrichu Becku z delom *Risikogesellschaft* (1986). Pri tem je podobno kot Anthony Giddens prišel do ugotovitve, da na mesto družbene dinamike, ki so jo v obdobju moderne povzročali družbeni razredi, stopa tveganje oziroma riziko. V zvezi s tem pa se pojavlja temeljna dilema: kako prevajati pojem *das Risiko* v slovenski jezik? Andrej Lukšič se v svoji izčrpani terminološki razčlembi nagiba k uveljavljanju termina *riziko*, s katerim naj bi bolj celovito zajeli lastnosti sodobne družbe, ki jih Beck in drugi družboslovci opisujejo (glej Andrej A. Lukšič: *Rizična družba*. Ljubljana: ČKZ, 1997). Vsemu navkljub se je v slovenskem družboslovju skorajda zakoreninil termin tveganje, k temu bo nemara pripomogel tudi nedavni prevod omenjene Beckove paradne knjige (prevajalka Mojca Savski, založba Krtina, zbirka Temeljna dela).

Ob prebiranju Ulricha Becka se zastavlja vprašanje, ali je družbo tveganja, kot jo podaja avtor, mogoče razumeti le v kontekstu industrijskega tveganja, tj. v dani relaciji posameznika nasproti industrijskega sistema in s tem povezanimi družbenimi posledicami? Zastavljajo se tudi vprašanja, kaj so tveganja, čemu tveganja, od kod izhajajo, kako zmanjšati tveganja v vsakdanjem življenju? Ali sploh to želimo? Človeško naravo odlikuje ponotrano stanje gibanja, napredka, civiliziranja, vendar hkrati tudi večno iskanje izgubljenega bistva, nedosegljivih meja in idealizirane narave. Po eni plati se trudimo, da bi ločili sadove vsakdanjega sveta od plevela tveganih dražljajev industrijskega in naravnega okolja, po drugi plati težimo k tveganju kot h gibalno posameznikovega in družbenega napredka.

Beckovo teoretsko strukturo - posameznik nasproti zunanjih industrijskih nevarnosti -lahko razčlenimo na večih nivojih: (a) logika tveganja je drugačna od logike porazdelitve bogastva, zato v družbi tveganja razred ni več aktualni operacionalni pojem, (b) ljudje se zato osvobajajo iz družbenih form industrijske družbe - razreda, sloja, družine, spolnih položajev moških in žensk, (c) od tod prihajamo v polje individualizacijskega procesa, ki ga na ravni teorije Beck misli kot produkt refleksivnosti, v kateri z državo blaginje zavarovani modernizacijski proces detradicionalizira življenjske forme, vgrajene v industrijsko družbo. Preprosto povedano, industrijsko obdobje je po Beckovem mnenju stvar preteklosti, zato spričo procesa individualizacije razpadajo tradicionalne sociološke operacionalne enote, kot so razred, sloj, družina, spolna diferenciacija. Negotovost transformiranja in prestrukturiranja vodi v družbo tveganja.

Dva pojma je potrebno razjasniti že v samem začetku: *tveganje* in *modernizacija*. Ulrich Beck za modernizacijo označi vse racionalizacijske zagone in spremembe dela ter organizacije, spremembe družbenega značaja in normativnih biografij, življenjskih slogov in ljubezenskih

form, struktur vpliva in moči, form političnega zatiranja in udeležbe, dojemanja dejanskosti in spoznavnih norm (str. 23). Pri omembi tveganja je nekoliko bolj večplasten: tveganja so sod potreb brez dna v kontekstu potrošništva (str. 67), po drugi plati so tesno povezana in se proizvajajo skupaj z razvitim modernizacijskim procesom (str. 24), opozarja na sekundarni pomen besede tveganja v atomski dobi, ki ima prizvok možnega uničenja življenja na planetu (str. 26) ipd. Tveganja so za Becka v središču družbene arhitekture in politične dinamike civilizacijskih potencialov samoogrožanja, ki jih zato nivelizira v petih tezah (str. 27): (a) tveganja se bistveno razlikujejo od bogastev, ker povzročajo sistemsko pogojene ireverzibilne poškodbe, ter se vzpostavljajo šele in samo v vedenju o njih, (b) s porazdelitvijo in naraščanjem tveganj nastajajo družbeni položaji ogroženosti, ki vsebujejo efekt bumeranga in porazdelitvene logike, pri tem se pojavljajo nove mednarodne neenakosti, (c) razširjanje in trženje tveganj ne prekinjata kapitalistične razvojne logike, tj. modernizacijska tveganja so dobičkonosen posel, civilizacijska tveganja pa sod potreb brez dna, (d) bogastva *posedujemo*, tveganja pa nas *prizadanejo*, tj. v položajih ogroženosti zavest določa bit, (e) družbeno priznana tveganja so politično in medijsko aktualna, zato je družba tveganja tudi katastrofična družba, v kateri grozi, da bo izredno stanje postalo normalno stanje.

Beck opozarja, da je pri industrijskih obremenitvah in uničevanju narave v visoko razvitih družbah značilna izguba družbenega mišljenja (str. 30). Matematične formule in številke postavljajo znanost v *axis mundi*, znanost je tako v splošnem družbenem diskurzu odeta v *auro*, v katero ni moč podvomiti. Vanjo je moč le verjeti. V tem pogledu Beck trdi, da so tveganja stvarno negativne slike utopij, v katerih se humano v modernizacijskem procesu konzervira in transformira (str. 34). Kot najpomembnejša posledica tega se izkaže dejstvo, da se v definicijah tveganj zlomi racionalnostni model znanosti (str. 31). Po drugi plati pa raznolikost definicij civilizacijskih tveganj vodi k hiperprodukciji tveganj, ki se deloma relativizirajo, dopolnjujejo in zastirajo. Pri hiperprodukciji tveganj lahko izpostavimo naslednjo distinkcijo. Beck vzpostavlja primarni aspekt družbe tveganja predvsem na relaciji človek – naravno okolje, pomembno pa je tudi na sekundarnem nivoju na relaciji človek – družba. Tveganja se transformirajo od ogrožanja narave k ogrožanju samega sebe in ostalih delov družbe v neposrednih kontaktih. Družba potrošništva, družba hitre prehrane, družba kvantificirane količine stikov, družba nenehnega dela, družba ekspanzivne informacijske tehnologije, družba ekstremnih športov ipd. se zrcalijo kot družba tveganja. Tveganje postane inherentni del posameznikovega življenja: življenje na potrošniški in informacijski površini žene posameznika k vedno silovitejšim dražljajem na vseh ontoloških področjih.

V kontekstu družbene stratifikacije Beck pravi, da se bogastva zbirajo zgoraj, tveganja pa spodaj. V tem pogledu tveganja razredno družbo krepijo in ne odpravljajo (str. 42). Tveganja pripadnikov z dna razredne lestnice so najbolj heterogena: tveganja izgube zaposlitve, preobremenjenosti, žarčenja, zastrupljanja, demografska tveganja v revnejših četrtih, tveganja informacijske narave in prehrabena tveganja. Po drugi plati pa Beck pravi, da je *stiska hierarhična, smog pa demokratičen* (str. 43) – z razširitvijo modernizacijskih tveganj se relativizirajo socialne razlike in meje. Na primer, kisli dež ne izbira, na katerih vrtovih bo razjedal zelenico, prav tako se radioaktivni oblak ne bo ustavil pred namišljeno mejo pomembne nacije. Zato Beck potegne črto, pod katero zapiše, da družbe tveganja v bistvu niso razredne družbe: tveganja delujejo po principu bumeranga, tj. tudi bogati niso varni pred njimi (str. 44). Oprijemljiva gotovost razrednih družb, ki je v določenem pogledu gotovost vidnosti, v družbi tveganja izgubi tla pod nogami. Beck pravi, da vidno pride v senco nevidnih nevarnosti. Še več, svet vidnega pomanjkanja ali izobilja se stemni pod premočjo tveganj. Vidno ne more tekmovali z nevidnim, zato je zavest o nevidnih tveganjih po Beckovem prepričanju tista, ki prevlada.

Zanimiva asociacija, ki se na tem mestu odpira, se nanaša na artikulacijo nevidnih tveganj v sodobni družbi. Medijske reprezentacije tovrstnih tveganj so tiste, ki predstavljajo prehod iz nevidnega v vidno. Kar samo se zastavlja vprašanje, kako časopisi, televizije, revije in drugi

vizualni mediji slikajo naravne katastrofe, vojne, umiranja ljudstev in trpljenje? Kako slikajo pogosto zunanje nevarnosti *tretjega sveta*, revnih in oddaljenih dežel? Po eni plati gre seveda za informativno raven, tj. posameznik prek vizualne podobe v relativno kratki časovni zanki percipira veliko količino informacij, po drugi pa gre za integrativno raven izgradnje lastne identitete. Posameznik je v Beckovi družbi tveganja negotov, pasiven, inferioren – ker so tveganja nekaj, kar prerašča tako nacionalne kot razredne meje – transformacija zunanjega, oddaljenega, torej nevidnega v vidno, pa predstavlja *zlati rez*, ki ustvarja v potrošniku občutek varnosti, gotovosti in kulturne superiornosti. Kar se na prvi pogled zdi negativno, postane sekundarno, saj tisto oddaljeno negativno preglasi vsakršni dvom o tveganjih in nevarnostih v lastni družbi. Poleg omenjenega prepada med ti. *prvim* in *tretjim svetom*, se konstituira notranji prepad tudi v samem prvem svetu. Če ponovno povlečemo premico k Becku: družba tveganja je hkrati tudi znanstvena, medijska in informacijska družba, v kateri se odpirajo nova nasprotja med tistimi, ki producirajo definicije tveganj, in tistimi, ki jih konzumirajo (str. 56). Torej na eni strani producenti in lastniki produkcijskih institucij, na drugi potrošniki, ki vsebine konzumirajo.

Skratka, konstrukcija tveganj znotraj razvitih držav je precej odvisna od znanstvenega in medijskega diskurza. Beck pravi, da je normativna ideja, na kateri temelji družba tveganja in ki jo žene naprej, *varnost*. V razredni družbi je vzporeden koncept *enakosti*. Dejansko stanje razredne družbe pa je stanje neenakosti, od tod tudi sistem vrednot *nevarne družbe* v družbi tveganja (str. 60). V tem smislu ima Beck prav, saj utopija enakosti resnično teži k prevrednotenju obstoječega, k pozitivnemu redu družbenih sprememb, medtem ko je za utopijo varnosti značilno pesimistično gledanje v smislu preprečevanja najhujšega (str. 60). Vendar lahko temu tudi repliciramo z vidika preveč enostranskega interpretiranja, saj tudi v razredni družbi lahko najdemo moment negativne utopije, ker tam ne gre le za pozitivistični projekt družbenih sprememb, temveč tudi za konkretne posameznike, ki so na dnu družbene hierarhije eksistenčno ogroženi. Prav tako kot posamezniki, ki jim grozi denimo nevidni oblak radioaktivnih delcev. In obratno: tudi v momentu pesimističnega gledanja na utopijo varnosti lahko najdemo pozitivne vrednote celjenja ranjenega okolja oziroma ohranjanja naravnega okolja.

Zaključimo lahko z ugotovitvijo, da se v pričujočem delu Beck ne ustavi samo pri logiki porazdelitve bogastev in tveganj, pri politiki in politični teoriji vedenja družbe tveganja, razredu in sloju, temveč s sistematičnim kapljanjem pod svojim teoretskim drobnogledom analizira skupnost, družino, proces individualizacije in standardizacije življenjskih položajev, domeni izobraževanja in zaposlovanja, znanstveno-tehnološki razvoj ipd. Z drugimi besedami, razkriva aktualni hudournik družbene misli, kjer bo nekoliko teoretsko podkovan bralec/ka našel zanimive paradigmatke iztočnice in vsebinske mostove *na poti v neko drugo moderno*.